

ВИЯВЛЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

DISCOVERY OF SPECIFIC SPECIFICATIONS OF COMMUNICATION AND SPEECH SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH GENERAL SPEECH DEVELOPMENT

Стаття присвячена вивченню рівня сформованості комунікативно-мовленнєвих вмінь та навичок у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Проблеми діагностики та корекції порушень загального недорозвитку мовлення висвітлено в численних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених. Науковці наголошують, що провідною метою навчання й виховання дошкільників із ЗНМ є не стільки засвоєння системи загальних знань, скільки забезпечення пізнавального, особистісного та мовленнєвого розвитку кожної дитини. Метою дослідження є виявлення комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Дослідження комунікативної діяльності дошкільників з позиції діяльнісного підходу, розробленого в психолінгвістиці, мають виняткове значення для логопедичних досліджень, оскільки дозволяють по-новому підійти як до питань про структуру мовленнєвої діяльності, психолінгвістичні механізми мовлення, особливості становлення та розвитку мовлення при нормальному та порушеному онтогенезі. В дослідженні проаналізовано: 1. комунікативні властивості та 2. когнітивні властивості мовленнєвого висловлювання, виражені в соціально-перцептивному аналізі-синтезі «людина-ситуація». За результатами проведеного дослідження, аналізу виконання дітьми серії діагностичних завдань показали, що рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих навичок перебуває у певній залежності від рівня володіння мовними засобами. Аналізуючи отримані дані, ми визначили групу дітей, що показали низький рівень комунікативно-мовленнєвих навичок, незважаючи на достатній рівень володіння мовними засобами. На підставі вищезазначеного, можна зробити висновок: опанування мовними засобами є важливою передумовою формування та розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок, але не забезпечує їх спонтанний розвиток. Саме тому, вважаємо за потрібне відзначити, що значну роль у методиці логопедичної роботи з подолання ЗНМ, слід виділити цілеспрямованому розвитку навичок та вмінь користування мовними засобами у процесі реалізації комунікативно-мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: діти дошкільного віку, загальний недорозвиток мовлення, комуні-

кативно-мовленнєві навички, логопедична робота.

The article is devoted to the study of the level of formation of communicative and speech skills in preschool children with general underdevelopment of speech. The problems of diagnosis and correction of disorders of general underdevelopment of speech are highlighted in numerous studies of domestic and foreign scientists. Scientists emphasize that the leading goal of education and upbringing of preschoolers with SEN is not so much the assimilation of a system of general knowledge, but ensuring the cognitive, personal and speech development of each child. The purpose of the study is to identify communication and speech skills in preschool children with general underdevelopment of speech. Studies of preschoolers' communicative activity from the standpoint of the activity approach developed in psycholinguistics are of exceptional importance for speech therapy research, as they allow a new approach to questions about the structure of speech activity, psycholinguistic mechanisms of speech, features of the formation and development of speech in normal and disturbed ontogeny. The research analyzed: 1. communicative properties and 2. cognitive properties of speech expression, expressed in the socio-perceptual analysis-synthesis of "person-situation". According to the results of the conducted research, the analysis of children's performance of a series of diagnostic tasks showed that the level of formation of communication and speech skills is somewhat dependent on the level of language proficiency. Analyzing the obtained data, we identified a group of children who showed a low level of communication and speech skills, despite a sufficient level of language skills. On the basis of the above, it can be concluded: mastery of language means is an important prerequisite for the formation and development of communicative and speech skills, but does not ensure their spontaneous development. That is why, we think it is necessary to note that a significant role in the methodology of speech therapy work to overcome SLM should be allocated to the purposeful development of skills and abilities to use language tools in the process of implementing communicative and speech activities.

Key words: preschool children, general underdevelopment of speech, communicative and speech skills, speech therapy work.

УДК 376-056.264-053.6
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/56.1.21>

Ковиліна В.Г.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Подленко І.О.,

магістрантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У світовому освітньому процесі визначаються тенденції, які свідчать про значущість проблеми освіти в контексті загальної та педагогічної культури. Це зумовлює розробку нових підходів до навчання й виховання дітей, що ґрунтується на ідеях природо відповідності та індивідуально-особистісного розвитку [3, с. 27]. Реформування системи

спеціальної дошкільної освіти в Україні вимагає розробки для дітей з особливими освітніми потребами нових ефективних методів корекційно-попереджувального та розвивального навчання, що відповідають сучасним науковим знанням про нормальний і дизонтогенетичний розвиток. Зокрема це стосується вихованців із досить поширеною патологією мовленнєвого розвитку – загальним

недорозвитком мовлення (ЗНМ), специфіка якого полягає в системному порушенні всіх видів і форм мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми діагностики та корекції порушень загального недорозвитку мовлення висвітлено в численних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених (Р.І. Лалаєва, Є.Ф. Соботович, Л.Ф. Спірова, В.В. Тарасун, В.В. Тищенко, Т.Б. Філічева, Л.І. Бартенєва, Л.М. Єфіменкова та ін.) [2, с. 89]. Науковці наголошують, що провідною метою навчання й виховання дошкільників із ЗНМ є не стільки засвоєння системи загальних знань, скільки забезпечення пізнавального, особистісного та мовленнєвого розвитку кожної дитини.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Із розмаїття мовлення, яке чує дитина, вона вибирає, засвоює і створює те, що їй необхідне для розв'язання комунікативних задач, які постають перед нею у зв'язку із особливостями життєдіяльності на даному етапі розвитку. Саме розвиток комунікативної діяльності визначає розвиток мовлення, а не навпаки (Ш.О. Амонашвілі, Л.С. Виготський, О.О. Леонтьєв, О.Р. Лурія) [1, с.53]. Вищезазначене зумовлює актуальність та необхідність методичної розробки системи діагностичних завдань для виявлення рівня сформованості та якісних особливостей комунікативно-мовленнєвих вмінь та навичок у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Мета статті – дослідження рівня та особливостей розвитку комунікативно-мовленнєвих вмінь та навичок дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження комунікативної діяльності дошкільників з позиції діяльнісного підходу, розробленого в психолінгвістиці, мають виняткове значення для логопедичних досліджень, оскільки дозволяють по-новому підійти як до питань про структуру мовленнєвої діяльності, психолінгвістичні механізми мовлення, особливості становлення та розвитку мовлення при нормальному та порушеному онтогенезі. Значним теоретичним доробком стала психолінгвістична модель мовленнєвої діяльності та психологічних механізмів, що зумовлюють її формування [2, с. 132].

Нами було проведено спеціальне експериментальне дослідження, в якому було використано порівняльний аналіз результатів обстеження дітей

дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та нормальним його розвитком.

Методика обстеження рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку передбачала аналіз засвоєння та використання мови дитиною як засобу взаємодії з дорослими та однолітками.

В дослідженні нами аналізувались: 1. комунікативні властивості. та 2. когнітивні властивості мовленнєвого висловлювання, виражені в соціально-перцептивному аналізі-сінтезі «людина-ситуація»

1. Комунікативні властивості.

Ми привертали увагу до 3-х картинок (сюжет був емоційно виразний і динамічний), при цьому самі виявляли зацікавлення до них, іноді промовляли: «Це ж треба? Дивно!», змінюючи відповідно інтонацію. У ході дослідження ми фіксували реакцію дитини за такими показниками утвореного мовлення.

Завдання 1. Звертання до партнера.

Фіксували ступінь вираження ознак: Високий рівень – Дивиться на партнера, стежить за змінами міміки, погляду, рухів. Середній ступінь – Не співвідносить зміни міміки і погляду щодо суб'єкта уваги. Низький ступінь – Починає бесіду, може дивитися в бік від партнера, не включати в об'єкт своєї уваги партнера.

Наступним завданням було пропонування дитині вибрати одну картинку за бажанням. Яка цікава, близька? Чи були з тобою подібні випадки?

Далі «оживання» картинки через діалог, входження в неї: «З ким ти хочеш познайомитися? Як би звернувся? Що ти скажеш? Скажи так, щоби з тобою хотіли познайомитися».

Фіксували реакцію дитини за такими показниками утвореного мовлення:

Завдання 2. Різноманітність та виразність інтонацій у власному мовленні, активне використання невербальних засобів спілкування.

Фіксували ступінь вираження ознак:

Високий ступінь — Інтонації, жести, міміка, посмішка різноманітні, виразні, рухливі з урахуванням ситуації спілкування.

Середній ступінь — Перелічені невербальні засоби мають місце в спілкуванні, але однобічні, малорухливі у використанні (наприклад, один тон у мовленні — вередливий, плаксивий або без емоційного забарвлення).

Низький ступінь — Перелічені невербальні засоби виражені слабо.

Кількісні результати оцінювання комунікативних властивостей дітей подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Комунікативні властивості дітей

Комунікативні властивості	Групи					
	Діти із ЗНМ			Діти з норм. розвитком		
	висока	середня	низька	висока	середня	низька
1. Звертання до партнера	72%	12%	6%	98%	2%	-
2. Різноманітність та виразність інтонацій	65%	23%	3%	96%	10%	-

Як засвідчують дані таблиці, завдання 1. у звертанні до партнера високу ступінь вираження ознак показали 72% дітей з ЗНМ та 98% дітей другої групи.

Середню ступінь вираження ознак показали 12% дітей з ЗНМ та 2% з нормальним розвитком.

Низьку ступінь вираження ознак показали 6% дітей із ЗНМ.

Завдання 2. Аналізуючи різноманітність та виразність інтонацій у мовленні дітей та активному використанні невербальних засобів спілкування ми отримали результати: 65% дітей із ЗНМ та 96% діти з нормальним розвитком – висока ступінь вираження ознак; 23% – діти з ЗНМ, 10% – діти з нормальним розвитком – середня ступінь вираження ознак; 3% – діти із ЗНМ мали низьку ступінь вираження ознак.

Таким чином, ми виявили високий відсоток у мовленні дітей як із ЗНМ так і з нормальним розвитком використання інтонацій, жестів, міміки, різноманітних посмішок, з урахуванням ситуації спілкування.

2. Когнітивні властивості мовленнєвого висловлювання, виражені в соціально-перцептивному аналізі-синтезі «людина-ситуація»

У ході дослідження, розглядаючи разом з дитиною малюнки, ми задавали ряд питань, направлених на уточнення когнітивних властивостей мовленнєвого висловлювання, вміння дитини аналізувати, розуміти ситуацію спілкування, зображену на картинці, а також індивідуальну поведінку людини при взаємодії з іншими. Для цього ми казали: «Ми вже познайомилися з... Давай уважно подивимося, де це все відбувається? Що роблять? Як ти гадаєш, що він відчуває? Переживає? Який він (персонаж картини)? Що ти бачиш таке, що підтверджує твої припущення?»

В цьому блоці виділили завдання:

Завдання 1. Розуміння дитиною просторово-часових змістових характеристик ситуації спілкування (значення слів, які характеризують місце, час, зміст дії).

Фіксували ступінь вираження ознак:

Високий ступінь – Лексично точно визначення (в саду, в басейні...).

Середній ступінь – Приблизне, не точно слововживання, стандартна лексика.

Низький ступінь – Неправильне визначення дій та місця дій.

Завдання 2. Розуміння дитиною емоційного змісту ситуації спілкування (значення слів про емоційний стан людини, партнера).

Фіксували ступінь вираження ознак:

Високий ступінь – Називає слова, що позначають емоції, правильно «читає» інформацію про людину через невербальні засоби.

Середній ступінь – Називає слова, з допомогою вихователя робить вибір (або або).

Низький ступінь – Неправильно розуміє стан, поведінку людини.

Завдання 3. Розуміння дитиною характеру персонажу, діючих осіб (значення слів про риси, якості особистості).

Фіксували ступінь вираження ознак:

Високий ступінь – Називає слова, відповідні поведінці людини в даній ситуації. Середній ступінь – Робить вибір з допомогою вихователя (або або).

Низький ступінь – Не може сказати, не орієнтується на аналіз ситуації та поведінку людини.

Показники когнітивних властивостей мовленнєвого висловлювання в системі «людина-ситуація» представлено у таблиці 2.

Як засвідчують дані таблиці, завдання 1. Розуміння дитиною просторово-часових змістових характеристик ситуацій спілкування. Діти із ЗНМ – 12%, діти з нормальним розвитком – 75%. Це свідчить про високу ступінь вираження ознак; середню ступінь та неточне слововживання – 38% дітей з ЗНМ, 13% – діти з другої групи; низьку ступінь вираження ознак та неправильне визначення дій та місця дій – 15% дітей із ЗНМ.

Завдання 2. Розуміння дитиною емоційного змісту ситуації спілкування. Висока ступінь – 45% дітей з ЗНМ, 82% – діти з нормальним розвитком. Середню ступінь (з допомогою вихователя) – 55% діти із ЗНМ та 18% – діти з нормальним розвитком. Низьку ступінь вираження ознак діти не продемонстрували.

Завдання 3. Розуміння дитиною характеру персонажу, діючих осіб. Високу ступінь – 23% діти із ЗНМ, 91% – діти з нормальним розвитком. Середню ступінь (з допомогою вихователя) – 35%

Таблиця 2

Когнітивні властивості мовленнєвого висловлювання, виражені в соціально-перцептивному аналізі-синтезі системи «людина-ситуація»

Когнітивні властивості мовленнєвого висловлювання.	Групи					
	Діти із ЗНМ			Діти з норм. розвитком		
	висока	середня	низька	висока	середня	низька
1. Розуміння дитиною просторово-часових змістових характеристик ситуацій спілкування	12%	38%	15%	75%	13%	-
2. Розуміння дитиною емоційного змісту ситуації спілкування	45%	55%	-	82%	18%	-
3. Розуміння характеру персонажу, діючих осіб	23%	35%	15%	91%	12%	-

діти з ЗНМ, 12% – діти з нормальним розвитком. Низьку ступінь – 15% діти з ЗНМ.

Аналіз описових висловлювань дітей 5 років життя із ЗНМ показав, що словник більшості дошкільників бідний. Типовими особливостями дитячого мовлення були: часта заміна різних частин мовлення займенниками, неточне позначення деяких об'єктів або дій. У граматичному (синтаксичному) відношенні мовлення дітей характеризується перевагою простих речень (90% від загальної кількості) і коротких: одне речення в середньому складалося із трьох-чотирьох слів. Складні речення зустрічаються рідко: їх приблизно в 10 раз менше, ніж простих.

Повтори слів і речень свідчать про слабкість відхиляючої тенденції і, відповідно, про відносно слабкий вплив слів у реченнях та речень у мовленні. Крім того, одноманітні конструкції і повтори слів ведуть до простого переліку того, що спостерігає дитина. А це, у свою чергу, створює синтаксичний монотон. При цьому більшість дітей користується зображувальними жестами, а також уживає велику кількість вказівних займенників, які змінюють логічні зв'язки між реченнями.

У дітей з нормальним розвитком ми зафіксували збільшення обсягу описових висловлювань. Так, у середньому один текст складався з 7-8 речень і 26 слів (5-й рік життя). Це пояснюється і збільшенням словника дітей 5 року життя, подальшим удосконаленням граматичної будови їх мовлення, які відбулися завдяки як цілеспрямованому навчанню на спеціально організованих заняттях, так і ускладненню змісту спілкування з оточуючими людьми.

Висновки. За результатами проведеного дослідження, аналізу виконання дітьми серії

діагностичних завдань показали, що рівень сформованості комунікативно-мовленнєвих навичок перебуває у певній залежності від рівня володіння мовними засобами. Аналізуючи отримані дані, ми визначили групу дітей, що показали низький рівень комунікативно-мовленнєвих навичок, незважаючи на достатній рівень володіння мовними засобами. На підставі вищезазначеного, можна зробити висновок: опанування мовними засобами є важливою передумовою формування та розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок, але не забезпечує їх спонтанний розвиток. Саме тому, вважаємо за потрібне відзначити, що значну роль у методиці логопедичної роботи з подолання ЗНМ, слід виділити цілеспрямованому розвитку навичок та вмінь користування мовними засобами у процесі реалізації комунікативно-мовленнєвої діяльності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні впливу мовленнєво-ігрової діяльності на розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Козирєва, О. А. Формування лексико-граматичних засобів мови та розвиток зв'язного мовлення. Старша група спеціальних (корекційних) дошкільних навчальних закладів. Посібник для логопеда. Київ, 2016. 120 с.
2. Логопедія: підручник. М-во освіти і науки України; за ред. М. К. Шеремет. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ : Слово, 2010. 664 с.
3. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення: логопед. робота з корекції порушень мовлення у дошкільників : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. 3-є вид., перероб. і допов. Київ : Слово, 2015. 307 с.